

Prepotrebný posun v prístupe k slovenskej filozofii

JOZEF PIAČEK, Emeritus, Katedra filozofie a dejín filozofie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava, Slovenská republika

PIAČEK, J.: A Much-Needed Shift in the Approach to Slovak Philosophy
FILOZOFIA, 79, 2024, No 6, pp. 677 – 683

The text is a review study of the lexicon František Mihina (ed.): *Personalities of Slovak Philosophy of the 20th Century*, Bratislava 2023, which characterizes the main idea of each lexicon entry. It emphasizes the extraordinary need to look with a calm eye and a sober mind at the events of the self-reflection of Slovak culture in the form of a probe into the contemporary Slovak philosophy. The review positively evaluates the contribution of the authors specifically in the context of the inscendentalizing break in the culture of the 21st century, consisting in the turning inwards, into oneself of all layers and directions of civilization and its bearers after the onset of the second axial era as a condition of survival after the exhaustion of the planet's existential resources. In our national context, it highlights precisely the timeliness of the contribution of the authors to the intensification of an intergenerational dialogue.

Keywords: modern Slovak philosophy – contemporary Slovak culture – cultural potential – wishing of ideas – love for the teacher

Už dávno nebolo takým potrebným pozrieť sa pokojným okom a s triezvou myslou na dianie sebareflexie slovenskej kultúry a slovenskej reality vôbec, v podobe sondy do súčasného slovenského filozofického významového univerza. Slová *pokoj, mier, objektivita* dnes padajú na rozpálenú zem našej krajiny ako kvapky dlho očakávaného dažďa.

Lexikón výberu dvadsiatich filozofických osobností našej filozofie, pripravený Františkom Mihinom (*Osobnosti slovenskej filozofie 20. storočia*, Bratislava, Slovenské filozofické združenie pri SAV 2023) a ním aj najviac textovo dotovaný, ďalej Rudolfom Dupkalom, Ondrejom Marchevským, Lukášom Švaňom a Jánom Kalajtzidisom, poskytuje čitateľovi, aj s orientáciou ďaleko

presahujúcou filozofickú špecializáciu, možnosť priblížiť sa k pulzu slovenského filozofovania v jeho celej ideovej a svetonázorovej šírke. Skvelý je zámer autorov podnietiť „vlastné uvažovanie o domácej filozofickej identite, rešpektíve aj o jej absencii“. State lexikónu autori napísali ako stimul „pre nové čítania (sic!, plurál) a kontextuálne prehodnotenie formovania domáceho filozofického myslenia“, ako stimul „pre diskusie, spoločné uvažovanie o tom, kým filozoficky sme a prečo, alebo aj čím nie sme a nedokážeme, poprípade nechceme byť“. Hlavný prínos recenzovaného kolektívneho diela vidím v akcente na *filozofickosť* postojov, prístupov a myslenia slovenských filozofov a jednej filozofky 20. storočia, transcendujúcu extrémny zakaždým tvrdošijne vyhocované na interfejsoch režimov. Režimy sa menia a budú meniť, no prúd lásky k múdrosti si osobnosťou našich učiteľov a učiteľky (dúfam, že čoskoro uvidíme – i učiteľiek) svoju čírosť vziať nedá. V ponuke uvedomiť si túto skutočnosť je hlavný prínos lexikónu.

Rudolf Dupkala podčiarkuje polydimenzionalitu filozofického a prekladateľského prínosu (s. 14) Jána Bodnára (1924 – 2016), ktorý slovenské filozofické prostredie otvoril anglosaskému filozofickému významového svetu, osobitne originálnemu mysleniu A. N. Whiteheada, čím v lexikóne otvára kontinuálnu tému *všestrannej otvorenosti* nášho filozofického myslenia. Tento moment napokon umožnil plnohodnotné rozvinutie sa do kompetencie kofilozofovania tak v oblasti scientistickej (analytickofilozofickej), ako aj v oblasti antiscientistickej (existencialistickej a fenomenologickej).

Ján Kalajtzidis na príklade slovenského evanjelického teológa, etika, filozofa a kňaza Igora Kišša (1932 – 2018) ukazuje aktualitu teoretického a praktického, výchovného pokrytia „morálne citlivých až kontroverzných problémov, ako sú interrupcia, eutanázia, umelé oplodnenie, genetické inžinierstvo, embryonálny výskum či rozvody (s. 109).

Lukáš Švaňa sa v postave *Alexandra Spesza* (1889 – 1967) dotýka hlbokého prúdu slovenského filozofovania v podobe novotomizmu a jeho reflexie dnes opätovne takej pálčivej otázky vojny a mieru: „Mier je etickou kategóriou, ktorej Spesz venuje osobitné postavenie... Existuje niekoľko možností, ako dosiahnuť a zachovať mier v rámci ľudského spoločenstva a jednou z nich je podľa Spesza existencia a najmä efektívne fungovanie medzinárodných organizácií, ktoré by dohliadali na uskutočňovanie mieru“ (s. 155). Dnes, keď píšeme túto recenziu, si nedokážeme predstaviť aktuálnejšiu tému reflexie a politickej a diplomatickej praxe, ako je dláždenie cesty k mieru.

Ondrej Marchevský prechádza k reflexii tejto cesty v podobe mysliteľského vývinu *Ladislava Szántóa* (1894 – 1974), ktorý urobil predmetom svojej

reflexie vojny, hľadanie cesty z nej von a udržanie mieru v osobnostných i širokých kontextoch života spoločnosti, prinajmenšom počnúc svojou internáciou v zajateckom tábore na Sibíri, počas prvej svetovej vojny. Na príklade tohto presvedčeného marxistu a jeho sebareflexie Marchevský ukazuje zmysluplnosť „autentického presvedčenia, hodnotového a životného nastavenia“ (s. 171), ktoré sa nestará o to, či to filozofovi režimovo „vyjde“ alebo nie, ale ktorému ležia na srdci v prvom rade príčiny žalostných stavov spoločnosti.

František Mihina pohybe pri opise axiologickej reflexie *Vladimíra Brožíka* (1930 – 2008), doťahovanej až do ekofilozofickej a estetickej roviny, myšlienkovým kryštálom hodnotového súdu pred sivým plátnom doby, v ktorej „bolo urobených mnoho chýb aj v hodnotovom svete“, pričom nie je isté, čo je však v našom čase taktiež aktuálne, či „sa z nich nastupujúca generácia dokáže poučiť“ (s. 23).

Z Mihinovho textu state o *Václavovi Černíkovi* (1931 – 2017) pred nami vystúpi jeho koncentrácia a intenzifikácia metodologickeho a logického odkazu zakladateľov bratislavskej filozoficko-metodologickej školy I. Hrušovského a V. Filkorna (s. 28 – 29). Černíkova kategoriológia, podaná v rozsiahlom diele *Systém kategórií materialistickej dialektiky* a v jeho ďalších monografiách, znamená vo vývine slovenskej filozofie prelom. Pri osobnosti *Juraja Cígera* (1914 – 2006) Mihina podčiarkuje jej odolnosť voči ideologickému tlaku doby, v nejednom ohľade pripomínajúcu silu a mysliteľskú prenikavosť ním tak milovaného, enigmatického Cartézia (s. 43). No a pri našom veľkom učiteľovi *Vojtechovi Filkornovi* (1922 – 2009) *expressis verbis* píše, že „celé polstoročie bol vedúcou osobnosťou slovenskej filozofickej obce v oblasti logických a metodologických výskumov, medzinárodne uznávaným špecialistom, ktorý sformoval vedeckú školu, ktorá v súčasnosti pokračuje v rozvoji jeho odkazu (s. 59)“, čo aj sám výdatne dokladá textom jednej z najrozsiahlejších statí lexikónu. Pri postave *Tibora Halečku* (1931 – 2004) Mihina s hlbokým historickým nahliadnutím načiera do nemožnosti *zrodu nového človeka*, čo „je za hranicou možností človeka samého, ak berieme do úvahy časový úsek niekoľkých generácií. Kultúrnej evolúcii stojí v ceste“ – pokračuje Mihina – „evolúcia biologická, meníme sa pomalšie, ako sa menia naše predstavy o sebe samých“ (s. 72). K odkazu, k svojím spôsobom kontrapunktu k predchádzajúcemu filozofovi, podčiarkuje Mihina na filozofii kultúry *Ladislava Hanusa* (1907 – 1994) jej prienik do štruktúry kultúrnosti, čím sa „radí k najvýznamnejším predstaviteľom nielen kresťanského filozofického myslenia na Slovensku v 20. storočí“ (s. 83). V texte hesla o zakladateľovi bratislavskej filozoficko-metodologickej školy

Igorovi Hrušovskom (1907 – 1978) nechá Mihina rozprestrieť sa pred nami široký vejár mysliteľského a vedeckoorganizátorského odkazu tejto zakladateľskej osobnosti modernej slovenskej filozofie, presvedčenej o tom, „že kritickosť je nevyhnutnou súčasťou inštrumentária každého výskumníka, vševládúcnosť je cieľ príliš vzdialený ľudským možnostiam“ (s. 99). Na historikovi slovenskej filozofie *Andrejovi Kopčokovi* (1928 – 2008) Mihina až s dokumentárnym zanietením podčiarkuje neodmysliteľnosť historickofilozofickej sebareflexie slovenskej filozofie: „Uvedomoval si, že v rozvoji akejkoľvek teoretickej oblasti, a teda aj filozofie, nemôže absentovať kritické poznanie jej vlastnej histórie“ (s. 119). S prehĺbením historicko-filozofického skúmania až do starogréckeho a patristického účinkovania na utváranie sa slovenského filozofického myslenia prišiel *Jaroslav Martinka* (1930 – 2013), ktorý – ako podčiarkuje Mihina – svojím univerzitným a vedeckoredaktorským pôsobením (pozri o. i. prvé tri zväzky *Antológie z diel filozofov*) trvalo a širokospektrálne zasiahol do kultivácie slovenského filozofovania za hranice predovšetkým národovecké a buditeľské (s. 125). Mihina ďalej na odkaze *Štefana Samuela Osuského* (1888 – 1975) dokumentuje prínos slovenského filozofického myslenia 20. storočia k chápaniu zmyslu slovenských národných dejín (s. 135). *Andreja Siráckeho* (1900 – 1988) Mihina charakterizuje ako človeka, „ktorý sa vedome a aktívne pridá na stranu marxistického videnia skutočnosti. V tomto a len v tomto zmysle sa stáva významným filozofom, sociológom, publicistom, teda významnou osobnosťou slovenského politického myslenia 20. storočia“ (s. 144). Na príklade *Júliusa Strinku* (1928 – 1977) sa ukazuje zmysel neľahkých životných peripetií filozofa, uvedomujúceho si, „že nestačí len vypracovať teóriu alebo model človeka, formulovať idey ľudskosti v akejsi abstraktnej podobe. To, čo je potrebné, je kritické preskúmanie predpokladov ich praktického uskutočnenia“ (s. 165). Textový odkaz *Milana Šimečku* (1930 – 1990) Mihina charakterizuje ako doklad „úsilia o myšlienkovú reflexiu spoločenského systému v Československu v období dvoch desaťročí pred revolúciou“ a teoretický rozbor premien ideí komunizmu a spoločenských utópií (s. 185). Defilé svojich statí v lexikóne Mihina uzatvára dvomi pozoruhodnými filozofmi. Prvým je *Svätopluk Štúr* (1901 – 1981), ktorý bol podľa neho „presvedčený, že ani nacistický, ani sovietsky marxisticko-leninský model neboli schopné riešiť základné problémy človeka a ľudskej spoločnosti (s. 196)“ a prišiel so svojím vlastným humanisticko-osvietenským modelom, ktorého črty rozpoznáva v európskom filozofickom myslení, ale aj v tradíciách slovenského národno-buditeľského myslenia (tamže). Nenaráža tu F. Mihina spolu so S. Štúrom na zlatú žilu perspektívnych možností slovenského filozofického myslenia, ktoré

by sa mohli realizovať v nových reáliách Slovenska v 21. storočí? S Milanom Zigom (1934 – 2017) celkom na záver Mihina zreteľne ukazuje nielen všesmernú otvorenosť našej filozofie podnetom z najprogresívnejších prúdov svetového, nielen filozofického, ale i vedeckého myslenia, prakticky v celom jeho diapazóne, počnúc frankofónnym neoracionalizmom a Piagetom, cez veľkolepú plejádu mysliteľov reprezentovaných v dejinách našej kultúry bezprecedentným podnikom, Zigom vášnivo forsírovaných *Filozofických odkazov* (FO).

A v závere našej recenznej štúdie sa vraciame na začiatok k R. Dupkalovi s jeho slovníkovým heslom o *Elene Várossovej* (1926 – 2010), vážne pripomínam otázku miesta ženského „živlu“ v slovenskej filozofii: „Výskumu dejín slovenskej filozofie sa E. Várossová venovala počas celej svojej profesijnej kariéry s takou neutíchajúcou vervou, že si napokon *vyslúžila* lichotivé označenie „prvá dáma slovenskej filozofie““ (s. 204). Myslím, že dozrel čas v sebareflexii našej filozofie prejsť od lichôtok na adresu našich učiteľiek a kolegýň k serióznemu výskumu ich bádateľského vkladu do slovenského filozofického významového univerza.

Je radosť čítať takého akademické, hoci – neváham povedať – pôvabne a takýmto „neškatuľkatým“, synkritickým, či priam synkriticistickým, čiže nereduktívne súvzťažujúcnym spôsobom napísané dielo o matke (dúfam, že v budúcnosti i matkách) a otcoch zakladateľoch modernej slovenskej filozofie, pretože nás, dúfam, že konečne, zbavuje ponurých vôd stranicového moralizátorstva, donekonečna stoporených, výhražne zdvihnutých prstov. Spolupráca, mier a empatia len prispievajú k samostatnému, sebedovomému, suverénnemu, no predovšetkým k takému kýženému dobroprajnostnému slovenskému filozofovaniu. A kież sa dobromyseľnosť rozleje aj za hranice filozofickej vývinovej vrstvy slovenskej kultúry. Je znakom aj národnej, nielen osobnostnej zrelosti uvoľnenosť a ideová žičlivosť.

Zmysel sa neprenáša, „netransportuje“ napríklad ako informácia, zmysel sa rekonšituje myslou, myslením a cítením prijímateľa. To je hlbšia rovina prínosu recenzovaného lexikónu, rovina, usadiť sa v ktorej nám ešte stále tak trochu robí problém pri rozvíjaní našej vlastnej národnej filozofie. Asi už končí doba cítiť sa donekonečna sekundárnym, druhoradým, keď už priamo nebudeme hovoriť o zakomplexovanosti. Sekundárnym, druhoradým... predkým, vo vzťahu ku komu? Kultúrny potenciál vlasti, otvorí sa mu, za to by sme sa mali hanbiť? Milovať učiteľa je *fundamentum inconcussum* existencie národnej filozofie: ako chceš milovať múdrosť, keď sa hanbiš za svojho učiteľa? Ostýchať sa za lásku si veľmi koleduje o stupídnosť.

Ideová žičlivosť nepodväzuje ani v najmenšom všesmernú, polydimenzionálnu kritickosť, zahŕňajúcu, samozrejme, sebakritickosť. Ale kritickosť je „len“ nevyhnutnou podmienkou čerpania z národných filozofických zdrojov. Podobne ako vzdelanosť, akribia, myšlienková prenikavosť. Keď tu však niet lásky k učiteľovi, keď učiteľ sa ostýcha priznať sa k svojmu učiteľovi pred svojimi žiakmi, tak ako chceme uviesť na orbitu národnej samostatnosti filozofické a vôbec celé slovenské školstvo? Bez lásky k učiteľovi nebude lásky k učiteľovi ani v ďalších režimoch. Niet pestovania múdrosti, rozvíjania filozofie mimo režimu, mimo politiky, mimo medzinárodného kontextu, mimo vnučovania, indoktrinácie, hnidopišstva. Ako sa chceš nerestí a malosti zbaviť bez úcty k vzdelanosti a múdrosti? Kultúra je pestovanie múdrosti a podstata kultúry je láska k nej, čiže filozofia. Lexikón sa naozaj venuje jadrovej otázke nášho kultúrneho bytia. Kultúra je pretváranie zlého na dobré, škaredého na krásne, menej dobrého na lepšie, menej krásneho na krajšie a neutrálneho na dobré alebo krásne. Nie je to replikácia starého, ale jeho inovatívna rekonštitúcia. Väčšina statí lexikónu podčiarkuje ako prínos v stati pertraktovaného predstaviteľa filozofie práve túto inovatívnu rekonštitutívnu filozofky a filozofov.

Slovenská filozofia a jej predstavitelia prezentovaní v našom lexikóne je sebareflexívnym zrkadlom kultúrneho potenciálu Slovenska. Hovoríť o prítomnosti sebareflexívnej vrstvy slovenskej kultúry znamená prispievať k jej plastickej topológii. Kto iný to má spraviť než slovenskí filozofi sami? Na recenzovaný lexikón nepochybne nadviažu (inovatívne rekonštitutívne) ďalšie prepotrebné diela tohto druhu.

Samozrejme, že hĺbke a prenikavosti sa netreba brániť, kde je napísané, že je zakázané napísať encyklopédiu slovenskej filozofie? Na báze zjednotenia prispievateľov zo všetkých filozofických pracovísk Slovenska? Aj v tomto smere oceňujem inšpiratívnu činu kolektívu autorov okolo Františka Míhinu.

Zhrnúc a zovšeobecňujúc obsahový prínos autorov recenzovaného zborníka, treba pripomenúť kontext, v ktorom vyzdvihujú prínos otcov a matky modernej slovenskej filozofie. Tento kontext autor recenzie zo svojej filozofickej pozície, priamo s láskou nadväzujúcej na Igora Hrušovského a Vojtecha Filkorna, označuje ako inscendentalizačný zlom v kultúre 21. storočia,¹ spočívajúci vo všesmernej inscendentalizácii čiže v obrate dovnútra, do seba samého, do seba samej, všetkých vrstiev a smerov civilizácie a jej nositeľov, v globálnom, národnom (etnickom), skupinovom, intergeneračnom, inter-individuálnom

¹ Pozri heslo *zlom inscendentalizačný v kultúre 21. storočia*, v Slovníku filozofie: <https://www.jozefpiacek.info/SloFil/zlominscendentalizacnyvkultura21.html>

a osobne individuálnom rozmere po nástupe druhej axiálnej éry ako podmienke prežitia po vyčerpaní existenčných zdrojov planéty. V našom národnom kontexte treba vyzdvihnúť práve aktuálnosť prínosu autorov lexikónu k intenzifikácii laskyplného intergeneračného dialógu. Medzi mŕtvymi a živými?, mohol by sa niekto s údivom spýtať. Mŕtvi sú iba nemilovaní učitelia. State lexikónu hovoria – a v tom je jeho hlavný prínos – o živých. Rekonštitúciou ideového prínosu učiteľov sa ich – povedané gadamerovsky – účinkovanie v kultúre intenzifikuje, naozaj sú títo filozofi a táto filozofka znovumyslením ich myšlienok ešte živšími, než boli počas svojho fyzického života.

Jozef Piaček
Emeritus
Katedra filozofie a dejín filozofie
Filozofická fakulta
Gondova ulica 2
811 02 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: dodo.piacek@gmail.com